

Ingemar Nordin: *Privat egendom - Om ägande och moral* (Timbro, Uddevalla 1988)

"Så länge patienten begär samhällets hjälp bör kroppsdelarna betraktas som tillhöriga samhället och den stora statliga organismen. Medveten skadegörelse bör beivras och förhindras med t.ex tvångsvård.

Annars bör patienten avstå från samhällets hjälp. "No man is an island.."

(Avslutande passus ur insändare i *Läkartidningen* 78:4 (1981), sid 4310, Överläkare L. Åberg, Kalmar.)

Ovanstående citat ger en - förmodligen oavsedd - illustration till sambandet mellan ägande och förfogande, i detta fall förfogandet över kroppen. Vad gäller våra kroppsliga organ är vi för övrigt enligt den svenska grundlagen (2 kapitlet 6 paragrafen i regeringsformen) skyddade "...gentemot det allmänna mot påtvingat kroppsligt ingrepp...". Detta skydd kan baseras på olika principiell grund. Låt oss betrakta några.

1) *En rättspositivistisk utgångspunkt.* Skyddet gäller därför att den lagstiftande makten har utfärdad det. Samma lagstiftande makt kan närhelst den så önskar återkalla skyddet. (I detta fall med ett riksdagsval emellan.)

2) *En utilitaristisk utgångspunkt.* Skyddet ska finnas därför att det leder till nytto-maximering i, säg, gruppen av svenska medborgare. Om man kan visa att nyttan inte maximeras med skyddet mot påtvingade ingrepp, så bör man ändra det. Från en utilitarisk utgångspunkt kan en *fördelningspolitik* med avseende på kroppsorgan inte utan vidare uteslutas.

3) *En rättighetsteoretisk utgångspunkt.* Om vi godtar tanken att det finns en okränkbar rättighet till sina egna organ, så får vi - så länge rättigheten respekteras - ett starkt skydd.

Ingemar Nordin har skrivit en bok om privat egendom, där han klart tar ställning för en rättighetsteoretisk utgångspunkt och på denna bas argumenterar för en stark äganderätt. Därmed argumenterar han för ett stärkande av individens förfogande över *sin* egendom (inklusive de egna kroppsdelarna) och därmed för ett motsvarande försvagande av statens rätt till individens egendom. Nordins bok är ett moralfilosofiskt bidrag till diskussionen om den moderna välfärdsstaten.

Boken är uppdelad i tre delar. Först kommer en idéhistorisk översikt över diskussionen om ägande. Därefter ägnar sig Nordin med stor energi åt att argumentera för rättighetsteori (och mot utilitarism och värderelativism) och mer speciellt för vad han kallar *full äganderätt*. Den fulla äganderätten (av ett föremål) karaktäriseras av användarrätt, rätt till inkomst av föremålet, överföringsrätt, skydd mot berövande och att de enda legitima inskränkningarna i denna rätt är de som hindrar att andras motsvarande rättigheter bryts. I en avslutande del av boken diskuteras vilka konsekvenser den rättighetsteoretiska utgångspunkten leder till för vår syn på marknaden, brottslighet, miljöproblem mm.

Argumenten för äganderätt bygger på *självägande* eller *rätten till sig själv* - den rätt som överläkare Åberg ovan ifrågasatte. Nordin knyter an till den aristoteliska traditionen enligt vilken det finns vissa väsentliga drag hos människan, som gör henne till människa. Till detta hör den moraliska autonomi, som betonades av Kant. Utan självägande eller rätten till sig själv kan ingen moralisk autonomi finnas. Eftersom förutsättningen var att dessa väsentliga mänskliga drag förutsätter

moralisk autonomi, så måste vi följaktligen ha rätt till oss själva. (Förövrigt menar Nordin att alla människor i sina liv utgår från detta antagande.)

Vare sig Nordins argument för självägande är riktiga eller inte, så behöver vi kunna hävda motsvarigheten till självägande för att genodra överläkare Åberg. Ett av Nordins argument mot både utilitarism och rättspositivism (värderelativism) är att de omöjliggör *självägande* eller *rätten till sig själv* - annat än möjligen på nåder. Endast rättighetsteori ger, enligt Nordin, en tillräkligt stark ställning för självägandet och därmed för individens autonomi.

Från rätten till sig själv försöker Nordin härleda rätten till sin egendom (i versionen av full äganderätt). Det ena argumentet går via tesen att vi äger vårt arbete och resultatet av det. Om jag applicerar mitt arbete på en oägd resurs - t.ex en åker - så blir jag ägare till åkern. Detta är Lockes klassiska teori om det ursprungliga tillägnet. Robert Nozick, som i mycket följer Locke, har påpekat att Lockes teori om det ursprungliga tillägnet har vissa luckor. Antag att jag landar som första människa på Mars och sätter spaden i jorden(!). Blir jag då ägare till hela planeten Mars eller möjligen till resten av det obebodda universum? Nordin är medveten om komplikationerna i teorin om ett ursprungligt tillägnande och tycks mena att idén om ett *atomiserat* ägande är en möjlig lösning på dessa problem. Vi äger inte materien, endast det arbete som har penetrerat tingen. I praktiken, menar Nordin, kommer atomiserat ägande att ge samma resultat som fullt ägande.

Den andra argumentationslinjen utgår från Israel Kirchners idé att vi har rätt till det vi själva skapar. Innan någon har plöjt upp åkern, så har åkern inget värde. När den blivande ägaren plöjer upp den, så skapas ett värde. Den blivande ägaren har så att säga skapat den *värdefulla åkern*. Mot Kirchners (och Nordins) uppfattning kan invändas att marken kan ha haft ett annat, eventuellt väl så högt, värde som t.ex jaktmark, just det problem som konfronterade de amerikanska nybyggarna vid mötet med landets ursprungliga indianska innevånare.

Applicerat på dagens fördelning av egendom, så säger Kirchners teori att marknaden skapar värdet och därför är i stort den nuvarande fördelningen av egendom riktig, eftersom den har skapats genom olika marknadstransaktioner och genom produktion. Entreprenören spelar en nyckelroll i Kirchners teori som skapare av värde. Det besynnerliga är möjligen att det inte nödvändigtvis är den som med sin kreativa fantasi kom på en bra affärsidé som får del av värdestegringen; det får istället den person som genomför transaktionen. Antingen får man hålla fast vid hur marknaden fungerar - och tumma på principen att skapandet ger rätt till värdet - eller så blir det vissa problem att inkorporera denna tankegång i ett försvar för marknadsekonomi.

Låt oss dock i likhet med Locke, Nozick och Nordin godta tanken på ett ursprungligt tillägnande ur den oägda naturen. Därmed har vi ännu inte givit något svar på den mest intressanta frågan: vem äger vad i dag?

Mindre nogräknade sympatisörer brukar hoppa över detta problem och från början utgå från att den nuvarande fördelningen självklart är legitim. Försvaret för äganderätten reduceras då till försvaret för den just nu rådande fördelningen. Nordin tillhör en mer genomtänkt och sofistikerad grupp och vill behandla frågan på två olika sätt, som kompletterar varandra och som förhoppningsvis ska kunna ge ordning och reda i ägandet, så att vi kan vara säkra på att de som gör anspråk på egendom också har rätt till den.

De två metoderna, rekommenderade av Nordin, är

i) att genom historiska undersökningar spåra arvingarna till de som en gång var

rättmäktiga ägare. Arvingarna erhåller egendomen.

ii) Om den rättmäktige ägaren till ett ting inte längre kan spåras, så menar Nordin i Rothbards efterföljd att tinget är oägt. Det är nu fritt fram att införliva det med sin egendom. Den som just nu är i besittning av tinget har därför redan blivit ägare.

De två metoderna innehåller svagheter ur en rättighetsteoretisk synpunkt. Idén att spåra arvingarna tycks bygga på en automatik i överföringen mellan generationerna, vilken vanligen saknas i rättighetsteorier. Där betonas i stället ägarens rätt att testamentera. (Rätt till arv tillhör förmodligen samma suspekta kategori som "rätt till dagisplats", vilken Nordin menar inte alls är en rättighet.) Att just arvingarna till den siste legitima ägaren ska ha föremålet måste - i avsaknad av stöd i någon vanlig form av rättighetsteori - baseras på en konvention. Därmed blir egendomsfördelningen beroende av konventioner.

Behandlingen av tinget med okänd sista legitim ägare lämnar en del övrigt att önska. En rimlig fråga är *när* det blev oägt. Vanligtvis har den nuvarande ägaren inte hittat tinget utan det finns en kedja av överföringar av tinget, vilken vi kan följa en bit bakåt i tiden. Att kedjan sedan tar slut för oss betyder inte så mycket. Vid den tidigare tidpunkten fanns förmodligen kunskap ytterligare en bit tillbaka i tiden. Därför måste det varit någon av de tidigare innehavarna som (möjligen för första gången) gjorde tinget till ett ägt ting. Därmed är vi tillbaka i problemet att undersöka hur överförandet har gått till. I de flesta former av rättighetsteorier ska detta överförande uppfylla vissa villkor som frivillighet osv för att äganderätten ska överföras. Det räcker alltså inte att vi inte nu vet hur kedjan ser ut för att vi ska bli ägare nu.

Vi förefaller alltså vara tillbaka i problemet: vem äger vad? Det är rätt troligt att vi aldrig kan reda ut det. Vad gör vi då? Låter allt vara som det är? Nordin tycks luta åt denna handlingslinje och betrakta den som varande i linje med en rättighetsteori. Detta torde dock inte vara enda möjligheten.

I den avslutande delen försöker Nordin dra ut konsekvenserna av ett rättighetsteoretiskt betraktelsesätt. Centralt i detta avsnitt är den fria kontraktsrätten, dvs individerna ska få sluta vilka avtal med varandra som helst. Att sluta äktenskapsavtal med två eller flera kvinnor är, enligt detta synsätt, något som staten inte har med att göra.

Anställningskontrakt spelar en viktig roll. Arbetare har rätt att sälja sin arbetskraft till vilket pris han eller hon finner önskvärt. De andra arbetarna har då inte rätt att hindra denna arbetare att sluta ett avtal med arbetsgivaren, även om detta avtal ligger under deras nivå eller om avtalet sluts under en strejk.

Här uppkommer möjligen ett problem för Nordin. Han medger att både äktenskapsavtal och avtal om att utföra arbete åt någon är *löften*. Vad innebär det att ge ett löfte? Hur frivilligt måste avgivandet vara? Om man svälter ihjäl utan lönen från just det arbetet, är avtalet ändå frivilligt? Nordin faller tillbaka på tanken att marknaden ordnar det så att dessa problem aldrig uppstår.

I inledningen av recensionen berördes sambandet mellan ägande och förfogande av den egna kroppen, vilket är en viktig aspekt av självägandet. Här finns en rad frågor, som Nordin inte diskuterar i boken, men av betydelse för samhället. Låt mig ange några:

i) Anta att någon dör utan att testamentera sin kropp. Vem blir ägare till kroppen (och dess organ)? Detta blir en viktig fråga att reda ut för en rättighetsteori *utan* arvsrätt. Att i Rothbards efterföljd tilldela äganderätten till den som hittar den

döda kroppen förefaller inte helt utan problem.

ii) När inträder självägandet? Om det inträder tidigt i fostrets liv, så blir abort (efter att självägandet inträtt) knappast försvarbart. Självägandet måste rimligen inträda vid födelsen, annars blir det den som först hittar det nyfödda som blir ägare - tills barnet blir självägande. Om barnet är självägande, vilken rätt har föräldrar - jämfört med andra - att bestämma över barnet?

Nordins bok kommer att glädja många och reta många. Frågor om äganderätt väcker starka känslor och på några ställen rusar Nordins egna känslor iväg och han delar ut några rallarsvingar. Det är dock viktigt att tänka på att det alltid är tacksammare och enklare att kritisera (som i denna recension) än att på egen hand utveckla en teori och applicera den på aktuella företeelser, vilket Nordin gjort. Genom sin ambition att genomföra resonemangen från en konsekvent teoretisk utgångspunkt blir boken en utmärkt introduktion till äganderättsfrågor från en rättighetsteoretisk utgångspunkt; den ger enligt min mening inte alla svar men tillåter läsaren att ställa egna frågor. □

Stellan Welin

Litteratur

Israel Kirchner, "Entrepreneurship, Entitlement, and Economic Justice", i *Reading Nozick*, ed. J. Paul, NJ 1981

John Locke, *Two Treatises of Government*, Cambridge: Cambridge University Press 1988

Ingemar Nordin, *Privat egendom*, Uddevalla: Timbro 1988

Robert Nozick, *Anarki, stat och utopi*, Stockholm: Ratio 1986

Murray Rothbard, *The Ethics of Liberty*, Atlantic Highlands, NJ: Humanities Press 1982

Stellan Welin, "Äganderätt som politiskt-filosofiskt problem", *Statsvetenskaplig tidskrift* 1989:1